

КОНЦЕПТУАЛЬНИЙ ЗМІСТ СИНТАКСИЧНИХ ОДИНИЦЬ У СУЧАСНИХ ФРАНЦУЗЬКИХ ХУДОЖНІХ ПРОЗОВИХ ТЕКСТАХ

У статті розглядаються види синтаксичних концептів, що вербалізуються у синтаксичних одиницях сучасних французьких художніх текстів, окреслюються функціональні та когнітивні особливості синтаксичних і пунктуаційних засобів вираження авторських прагматичних настанов, обґрунтовується важлива роль пунктуації у передачі концептуального змісту синтаксичних одиниць.

Ключові слова: художній текст, синтаксичний концепт, речення, пунктуаційні засоби, синтаксичні одиниці, парцеляція, концептуальний зміст.

В статье рассматриваются виды синтаксических концептов, которые вербализуются в синтаксических единицах современного французского художественного текста, определяются функциональные и когнитивные особенности синтаксических и пунктуационных средств выражения авторских прагматических установок, обосновывается важная роль пунктуации в передаче концептуального содержания синтаксических единиц.

Ключевые слова: художественный текст, синтаксический концепт, предложение, пунктуационные средства, синтаксические единицы, парцелляция, концептуальное содержание.

The article deals with the types of syntactic concepts that are verbalized in syntactic units of modern French literary text, defines functional and cognitive features of syntax and punctuation means of expression of the author's pragmatic, proves an important role in the transmission of punctuation conceptual content of syntactic units.

Keywords: literary text, syntactic concept, sentence, punctuation, syntactic units, parcellation, the conceptual content.

Метою статті є окреслення видів синтаксичних текстових концептів і подальше розкриття особливостей їхньої репрезентації у сучасних французьких художніх прозових текстах.

Актуальність статті визначається необхідністю оновлення мовознавчої теорії через вихід на міждисциплінарні рівні досліджень, а також спрямованістю сучасних синтаксичних студій тексту на вивчення змістового потенціалу синтаксичних форм шляхом виявлення їхніх понятійних характеристик.

Об'єктом дослідження є речення, відібрані з творів сучасних французьких письменників.

Матеріалом дослідження є тексти романів сучасних французьких письменників, нагороджених французькою літературною премією Goncourt.

Предметом дослідження є концептуальний зміст речень і типологічні характеристики синтаксичних концептів, що розгортаються у синтаксичних одиницях сучасних французьких художніх прозових текстів.

Наукова новизна роботи полягає в тому, що в ній уперше досліджуються понятійні характеристики синтаксичних одиниць на матеріалі текстів прозових творів сучасних французьких письменників. Вперше здійснюється спроба класифікувати синтаксичні концепти та вивчити репрезентацію концептів через синтаксичні текстові категорії і пунктуаційні особливості сучасного французького художнього прозового тексту.

У сучасній романістиці розгортаються синтаксичні студії французького художнього тексту у когнітивному аспекті, або філологічна (матеріальна) герменевтика, підґрунтям якої є об'єднана лінгволітературознавча парадигма [1; 2]. Французькі лінгвісти, що здійснюють дослідження із залученням когнітивного підходу, перебувають на «граматикоцентричних» позиціях [3:40] і наполягають на ключовій ролі синтаксису у репрезентації концептів [4:245].

Сьогодні лінгвокогнітивні розвідки французької мови базуються на теоретичному спадку французької лінгвістики ХХ сторіччя. Найвідомішим зачинателем когнітивної лінгвістики у Франції є Г. Гійом [5:172; 6]. Спираючись на теоретичні засади західної традиції когнітивної граматики Р. Ленекера, Дж. Лакофа і Л. Талмі, продовжуючи лінгвістичну традицію Г. Гійома та розробляючи топологічні морфодинамічні синтаксичні моделі на основі стем Л. Теньєра, Ж. Петіто наполягає на тому, що синтаксис є автентичним лінгвокогнітивним матеріалом, а синтаксичні структури від початку мають концептуальний зміст [7:6].

«Мова постає як класифікація, в тому ступені, в якому вона концептуалізує природний світ» [8:89]. У синтаксисі кодується перцептивний досвід людини, первинні когнітивні архетипи, зокрема просторово-часова категоризація дійсності [9:44]. Когнітивна архетипова триада динамічної, статичної та кінематичної ситуацій, які концептуально характеризують зміни, стани та рухи і репрезентуються через синтаксис, базується на «топологічній візуалізації простору і часу» [9:7].

Одиницею лінгвокогнітивної розвідки традиційно вважається концепт, розуміння якого різними дослідниками є дискусійним і неоднозначним через розбіжності у методологічному підґрунті [11]. У романістиці з часів граматики Пор-Рояля, а згодом і психосистематики Г. Гійома, укорінилася наукова традиція врахування понятійних ментальних категорій у вивченні французької мови [6]. Спроби розглядати синтаксичні зв'язки через концептуальні залежності у тексті відомі романістиці з середини сімдесятих років двадцятого сторіччя, а синтаксичний концепт є

співзвучним поняттю концептуального примітиву, універсалії, або когнітивного архетипу [5:158, 165–166].

Наростаюча предметна експансія лінгвістики тексту викликає неоднозначні інтерпретації текстових явищ, отже логічним є збільшення кількості текстових категорій, серед яких текстові концепти різних рівнів, в тому числі і синтаксичних, виходять на перший план у когнітивних дослідженнях художнього прозового тексту.

На універсальності речення як одиниці будь-якої лінгвістичної розвідки і, відповідно, на пропозиційному форматі ментальних операцій наполягає видатний французький когнітолог сучасності Ф. Растьє [5]. На протигвагу його тези, відомий французький дослідник синтаксису тексту О. Суте зазначає, що нині така синтаксична одиниця, як речення, втрачає свої головні позиції [11:6].

У сучасних синтаксичних студіях тексту існує тенденція до уніфікації методології синтаксичних досліджень речення та тексту. Оскільки текст є одиницею вищого порядку і текстові синтаксичні категорії не збігаються з категоріями синтаксичної одиниці речення, то граматика речення має враховуватися при вивченні зв'язного тексту [12:80-81], тому що речення є універсальною одиницею мови і мовлення. Визнаючи провідну роль речення в організації тексту, наведемо думку видатного швейцарського романіста текстолога Ж-М. Адама: загальна ієрархічність текстової структурної організації передбачає, що речення входять до складу макропропозицій, які складають текстові сегменти (séquence), з яких, у свою чергу, утворюються тексти [13:97].

Термін речення у сучасній лінгвістиці часто замінюють терміном пропозиція, лінгвістичне формулювання якого змінювалось в залежності від концепцій, в результаті чого ці два поняття злилися [14:21–36]. Проте, поняття пропозиції не еквівалентне поняттю речення, оскільки “пропозиція є інваріантом відносно різноманітних форм висловлення, які виражають один й той самий смисл [...] пропозиція виражає зміст думки, звільнений від модальної рамки висловлювання, від намірів мовця з приводу висловленого” [15:21].

Хоча синтаксична розвідка у царині художнього тексту не позбавлена комунікативно-дискурсивного аспекту, термін “пропозиція” не може в ньому замінити термін “речення”, тому що останній охоплює значно ширше поняття. Однак якщо враховувати, що пропозиція є смислом речення [16:280], а фундаментом для розуміння смислу слугує концепт, то “типова пропозиція, що репрезентована структурною схемою простого речення і є синтаксичним концептом [2:7]”. Отже, речення, яке зводиться до типової

пропозиції, є репрезентантом певного синтаксичного концепту абстрактного рівня: СТАН, МОДУС, АКЦІОНАЛЬНІСТЬ, ПРОЦЕСУАЛЬНІСТЬ, КАУЗАТИВНІСТЬ, ВІДНОСНІСТЬ, ІНВЕРСИВ та т. ін. Так, наприклад, синтаксична конструкція *il y a* слугує для вербалізації концепту БУТТЯ/НАЯВНІСТЬ [там само]. Необхідно відзначити, що саме семантика синтаксису, зокрема семантика предикатного ядра лежить в основі визначення концептуальних характеристик речення. Проте, не тільки просте речення реалізує у собі синтаксичні концепти. Наявність синтаксичного зв'язку між будь-якими одиницями свідчить про реалізацію певного синтаксичного концепту через одиниці, що пов'язані цим синтаксичним зв'язком. Відносна автономність синтаксичної функції одиниці від її лексичного наповнення у французькій мові доводить важливість участі когнітивних процесів у текстотворенні.

Оскільки синтаксична організація художнього тексту порівняно з синтаксисом усного мовлення має свої відмінності (вертикальний та горизонтальний план організації), то реалізація синтаксичних концептів у синтаксичних конструкціях художнього тексту відбувається специфічно. Таким чином, у тексті розгортаються синтаксичні текстові концепти.

Прагнення сучасних мовознавців, які працюють у галузі лінгвістики тексту, відійти від мовної одиниці речення пояснюється різницею між системною мовною одиницею речення та її індивідуальною мовленнєвою реалізацією. Аналізуючи художні прозові тексти, А. Гробе відзначає існування у синтаксисі тексту періодичних автономних та неавтономних одиниць, які у момент інтерпретації тексту сприймаються як ізольовані завдяки демаркації пунктуаційними знаками [17:106–107]. Такими одиницями організації сучасного французького художнього тексту, які відзначаються оригінальною пунктуацією є, наприклад, парцеляти, що використовуються Л. Гобе у тексті роману “*Le soleil des Scorta*” з метою увиразнення значимості інформації, висловленої у парцеляті:

Le sort s'est joué de moi. Avec délices.

Парцеляція у тексті Л. Гобе “*Le soleil des Scorta*” реалізує концепт ЕКСПРЕСИВ, адже вона є найуживанішою фігурою, яка має експресивно-граматичну, емоційну і характерологічну (передачу внутрішнього мовлення персонажів) функції. Для парцеляції, яку використовує Л. Гобе, властиве виокремлення як одного, так і кількох парцельованих сегментів:

Il attaquait les paysans dans les champs. Volait les bêtes. Assassinaït les bourgeois qui s'égaraiient sur les routes.

У наведеному прикладі Л. Гобе, реалізуючи концепт ЕКСПРЕСИВ через парцеляцію, порушує нормативну для речення французької мови

пропозиційну схему підмет+присудок, що доводить існування індивідуальних синтаксичних текстових концептів.

У просторі тексту графічна демаркація значимих рематичних центрів за допомогою крапки є конфігураційним когнітивним маркером, який уповільнює візуальне сприйняття текстової тканини, при прочитанні створює умову для особливого внутрішнього інтонування, організовує темпоритм та сигналізує про смислову багатозначність членованих частин за рахунок штучного формування нових рематичних центрів.

Авторське використання пунктуаційних знаків є важливим засобом відображення авторських смислів і інтенцій. Графічна демаркація, або конфігураційні когнітивні маркери у тексті, є індивідуальним проявом не тільки прагматичних настанов автора художнього тексту, а й його когнітивних уявлень про структурне оформлення твору, а саме його передбачень щодо інтерпретації тексту читачем. Так, наприклад, надлишкове вживання крапки з комою і двокрапки у романі М. Уельбека “*La carte et le territoire*”, є як оригінальною авторською грою, так і засобом вираження безполучникового зв’язку:

Le bureau de Patrick Forestier, dont les fenêtres permettaient d'apercevoir l'Arc de Triomphe, était ingénieusement modulaire : en déplaçant quelques éléments on pouvait y organiser une conférence, une projection, un brunch, le tout dans un espace finalement restreint de soixante-dix mètres carrés ; un four micro-ondes permettait de réchauffer des plats ; on pouvait également y dormir.

Використання крапки з комою дозволяє М. Уельбеку формувати великі за обсягом складносурядні речення.

На відміну від М. Уельбека, М. Ндьяй, формуючи складносурядні і складнопідрядні речення використовує стилістично нейтральну кому та сполучник *et*, наприклад:

La cuisine était la plus petite pièce et la plus malcommode de cette maison disproportionnée et cela aussi, Norah s'en souvenait, elle l'avait inscrit dans l'inépuisable colonne des griefs à l'encontre de son père, sachant bien qu'elle ne lui ferait part ni des graves ni des bénins, sachant bien qu'elle ne pourrait jamais rappeler dans la réalité du face-à-face avec cet homme insondable l'audace dont elle ne manquait pas au loin pour l'accabler de reproches, et de ce fait mécontente, déçue par elle-même et plus fâchée encore contre lui de plier le genou, de n'oser rien lui dire.

Прийом розширення обсягу речень у романі М. Ндьяй “*Trois femmes puissantes*”, який відбувається за рахунок рекурсивного додавання підрядних, покликаний надати медитативного характеру оповіді головного персонажу і перетворюється на особливу наративну техніку.

Аналіз функціональних особливостей синтаксичних конструкцій, яким надають перевагу три сучасних французьких письменники Л. Года, М. Уельбек та М. Ндьай, показали, що констатувати остаточне завершення впливу основних тенденцій постмодерної культури на сьогоднішню французьку літературу не доводиться. При переважному збереженні мовної норми французькі художні прозові тексти XXI сторіччя відзначаються оригінальним авторським пунктуаційним та синтаксичним оформленням текстової тканини, що слугує джерелом додаткового авторського смислу і надає тексту художнього статусу.

Реалізація функцій синтаксичних одиниць у художньому прозовому тексті відбувається на шаблях речення та тексту, інакше кажучи, на мікросинтаксичному і на макросинтаксичному рівнях. Тому, підсумовуючи, можна виокремити такі види синтаксичних текстових концептів, що репрезентуються через синтаксичні категорії у французьких сучасних прозових текстах:

1. На мікросинтаксичному рівні: власне синтаксичні текстові концепти, які представлені синтаксичними зв'язками конструкцій. Найяскравіше їхня реалізація відбувається у типовій пропозиції. Вони переважно слугують для відображення позамовної дійсності та її категоризації, тому належать до категорії колективних мовних концептів. Вивчення засобів реалізації цього типу концептів входить до сфери досліджень речення у художньому тексті.

2. На макросинтаксичному рівні: композиційно-синтаксичні текстові концепти, які віддзеркалюють ментальні операції автора художнього тексту при використанні функцій тих чи інших засобів структурування текстового простору. Їхня реалізація здійснюється через макроструктурну організацію і проявляється через конфігураційні когнітивні маркери, у якій відбиваються когезія, парадигматика, міжрівневі зв'язки, вертикальний план розгортання тексту. Цей тип концептів входить до категорії групових та індивідуальних концептів, якими є базові перцептивно-когнітивно-афективні динамічні утворення у мовно-розумовій діяльності автора [18:16]. Один з шляхів реалізації композиційно-синтаксичних текстових концептів – використання пунктуаційних знаків. Розвідка засобів реалізації композиційно-синтаксичних концептів входить до кола текстотвірних досліджень.

Перспективи дослідження. Вивчення репрезентації синтаксичних концептів на синтаксичному і структурному рівнях текстів художніх творів може дати відповідь на питання глибинної взаємодії синтаксису й семантики у текстотворенні. Провідний у лінгвістиці художнього прозового тексту антропоцентричний принцип виводить на перший план питання ролі

індивідуальних синтаксичних концептів та текстових синтаксичних концептів у виборі засобів вираження смислової структури тексту. Розуміння характеру відображення позамовної дійсності, а саме текстових синтаксичних концептів у синтаксичних структурах художнього прозового тексту, розкриває когнітивні механізми художньої творчості та закони функціонування системи мови в цілому.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Salanskis J.-M.* Herméneutique : textes, sciences / Jean-Michel Salanskis, François Rastier, Ruth Scheps. – P. : Presses universitaires de France, 1997. – P. 387–420. 2. *Федоров В. А.* Национальная специфика синтаксических концептов : автореф. дис. ... д-ра филол. наук : 10.02.19 “Теория языка” / Валерий Аркадьевич Федоров ; Воронежск. гос. ун-т. – Воронеж, 2013. – 36 с. 3. *Portine H.* La notion d'énonciation et l'évolution de la didactique des langues / Henri Portine // Théories, données et pratiques en FLE. – Villeneuve d'Ascq : Presses Universitaires de Lille, 1994. – P. 39–60. 4. *Portine H.* Activités langagières, énonciation et cognition. La centration sur les apprentissages / Henri Portine // Les Cahiers de l'Académie. – 2008. – Vol. 5, n°1. – P. 233–254. 5. *Rastier F.* La sémantique cognitive : éléments d'histoire et d'épistémologie / François Rastier // Histoire Epistémologie Langage, 15–1. – 1993. – P. 153–187. 6. *Tollis F.* La psychomécanique du langage et le guillaumisme dans la perspective des recherches cognitives / Francis Tollis // Psychomécanique du langage. Problèmes et perspectives. – P. : Champion, 1997. – P. 329–338. 7. *Petitot J.* Approche morphodynamique de l'iconicité des stémmas. Des connexions tesnièresennes aux images-schémas des grammaires cognitives / Jean Petitot. – Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales Paris VI, Ecole Polytechnique http://www.crea.polytechnique.fr/JeanPetitot/ArticlesPDF/Petitot_Tesniere.pdf 8. *Greimas A. J.* Sémiotique des passions: Des états de choses aux états d'âme / Algirdas Julien Greimas, Jacques Fontanille. – P. : Éditions du Seuil, 1991. – 329 p. 9. *Desclés J.-P.* Représentation des connaissances, Archétypes cognitifs, Schémas conceptuels, Schémas grammaticaux / Jean-Pierre Desclés // Actes Sémiotiques, 1985. – VII, 69/70. – P. 5–51. 10. *Мартинюк А. П.* Лінгвістична концептологія: методологічні платформи, методики аналізу, перспективи розвитку / Алла Петрівна Мартинюк // Науковий Вісник Волинськ. нац. ун-ту імені Лесі Українки. – Серія : “Філологічні науки”. – Луцьк : ВНУ, 2012. – №23(248). – С. 81–88. 11. *Soutet O.* La syntaxe du français / Olivier Soutet. – P. : Presses universitaires de France, 1989 – 125 p. 12. *Тураева З. Я.* Лингвистика текста: (Текст: структура и семантика) / Зинаида Яковлевна Тураева. – М. : Просвещение, 1986. – 127 с. 13. *Adam J.-M.* Eléments de linguistique textuelle: théorie et pratique de l'analyse textuelle / Jean-Michel Adam. – Editions Mardaga, 1990. – 265 p. 14. *Арутюнова Н. Д.* Предложение и его смысл: Логико-семантические проблемы / Нина Давидовна Арутюнова. – М. : Наука, 1976. – 383 с. 15. *Методологические проблемы когнитивной лингвистики* / под ред. И. А. Стернина. – Воронежск. гос. ун-т, 2001. – 182 с. 16. *Павленис П. И.* Проблема смысла. Современный логико-философский анализ языка / Роландас Ионович Павленис. – М. : Мысль, 1983. – 286 с. 17. *Grobet A.* Le rôle des ponctuations dans le marquage des unités périodiques, à la lumière d'un exemple tiré de Fin de partie de Samuel Beckett / Anne Grobet // A qui appartient la ponctuation ? Bruxelles: Duculot, 1998. – P. 99–116. 18. *Залевская А. А.* Концепт как достояние индивида / Александра Александровна Залевская // Психолингвистические исследования: слово и текст. Тверь: Твер. гос. ун-т, 2002. – С. 5–18.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

1. *Gaudé L.* Le soleil des Scorta / Laurent Gaudé. – Actes sud, 2004. – 250 p. 2. *Houellebecq M.* La carte et le territoire / Michel Houellebecq. – Flammarion, 2010. – 427 p. 3. *Ndiaye M.* Trois femmes puissantes / Marie Ndiaye. – P. : Gallimard, 2009. – 316 p.